

Το γυναικείο ζήτημα και η «φιλογυνική» ιδεολογία στη γεωργιανή και ελληνική λογοτεχνία του 19ου-20ού αιώνα

Medea Metreveli

Στην αρχαιότητα η κοινωνική θέση των γυναικών στην ελληνική και γεωργιανή κοινωνία ήταν περισσότερο προνομιακή σε σχέση με τις νεότερες εποχές, ακόμα και τη σημερινή. Στις μεταγενέστερες εποχές η Μητριαρχία αντικαταστάθηκε από την Πατριαρχία. Αυτή η αλλαγή είχε ως αποτέλεσμα την οικονομική κυριαρχία του άντρα στη γυναίκα, επέφερε την κατάργηση της ισότητας των φύλων και καθιέρωσε σχέσεις εκμετάλλευσης. Από τότε αρχίζει ένας σιωπηλός αγώνας ανάμεσα στα δύο φύλα και ένας πόλεμος κυριαρχίας μέσα στην οικογένεια.¹ Με τη Γαλλική Επανάσταση (1789), που διακήρυξε τις αρχές της ελευθερίας, την οικονομική και κοινωνική ισότητα όλων των πολιτών, αλλάζει και η θέση της γυναίκας στην κοινωνία. Όμως αυτό δεν αφορά όλες τις ευρωπαϊκές χώρες και κοινωνίες. Θέματα όπως είναι η ανισότητα των φύλων, το γυναικείο ζήτημα, μισογυνικές τάσεις κτλ. πάντα καθρεφτίζονταν στην λογοτεχνία της συγκεκριμένης περιόδου.

Το 19^ο-20^ο αιώνα – στην εποχή των νεοτερισμών – παρατηρούνται αλλαγές και στην κοινωνική νοοτροπία. Παράλληλα, αλλάζει και η κοινωνική θέση της γυναίκας, που σιγά-σιγά βγαίνει από τα στενά πλαίσια της οικογένειας και γίνεται ισότιμο μέλος της κοινωνίας. Η απήχηση αυτής της πορείας παρατηρείται και στη λογοτεχνία της ίδιας περιόδου. Γίνεται σκοπός του συγγραφέα να περιγράψει τη γυναίκα όχι μόνο ως πιστή, παραδειγματική σύζυγο, καλή μητέρα, αλλά και τη γυναίκα ως άτομο, με το λεπτό αισθηματικό κόσμο της, με ειδική κατανόηση της αγάπης, με ελεύθερη νόηση. Αυτή η απότομη αλλαγή στον «αντρικό» πολιτισμό προκάλεσε τη θεμελίωση ενός άλλου, εντελώς διαφορετικού, «αντρογυνικού» πολιτισμού.

Στόχος της μελέτης μας είναι να παρουσιάσει:

- τη θέση της γυναίκας στην «αντρική λογοτεχνία» του 19ου-20ού αιώνα·
- πώς εξελίχθηκε η μορφή της γυναίκας στην ελληνική και τη γεωργιανή κοινωνία και
- πώς διαγράφεται η φυλογυνική τάση στη γεωργιανή και ελληνική λογοτεχνία του 19ου-20ού αιώνα.

Κάθε πρόβλημα που είναι χαρακτηριστικό για μία εποχή πάντα καθρεφτίζεται στη λογοτεχνία της συγκεκριμένης περιόδου. Από αυτή την άποψη δεν παρουσιάζει εξαίρεση ούτε η ελληνική ούτε η γεωργιανή λογοτεχνία. Μελετώντας τα λογοτεχνικά κείμενα, έχουμε ευκολότερα πρόσβαση σε απαντήσεις σχετικά με την επικαιρότητα του Γυναικείου Ζήτηματος.

Πολλοί αρχαίοι πολιτισμοί στηρίζονταν στο πατριαρχικό μοντέλο της κοινωνικής τάξης. Με καθαρά πατριαρχική τάξη και περιορισμό των γυναικείων δικαιωμάτων ιδιαίτερα χαρακτηρίζονταν οι ανατολικές κοινωνίες. Όμως εντελώς διαφορετική εικόνα παρουσίαζαν ελληνικές και γεωργιανές κοινωνίες, όπου η θέση των γυναικών ήταν περισσότερο προνομιακή σε σχέση με τις νεότερες εποχές. Ακόμα και στη μινωική², τη μυκηναϊκή και την αρχαϊκή εποχή οι γυναίκες είχαν ιδιαίτερη σημασία. Ο αρχαίος έλληνας τραγικός Σοφοκλής, παρόλες τις μισογυνικές τάσεις που κυριαρχούσαν στην εποχή του (Αισχύλος, Ευριπίδης), αντιλαμβανόταν εντελώς διαφορετικά τη γυναίκα. Οι γυναικείες μορφές του διαδραματίζουν θετικό ρόλο στην εξέλιξη της υπόθεσης και επίσης έχουν σημαντική θέση στην οικογένεια.³ Ο μεγάλος τραγικός εξίσωσε τα δικαιώματα των δύο φύλων και με αυτό τον τρόπο υπογράμμισε άλλη μία φορά το ρόλο και τη σημασία των γυναικών. Στα έργα του αυτές έχουν πάντα μία αξιόλογη και θετική συμμετοχή στη δομή και αντιπροσωπεύουν, συνήθως, σ' αυτά την αρετή, το καλό και το ωραίο. Η τραγωδία *Αντιγόνη* είναι το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα που τεκμηριώνει αυτή την άποψη. Ενδιαφέρουσα μορφή είναι η Ηλέκτρα στην τραγωδία *Ηλέκτρα*, η οποία προτιμά να πεθάνει παρά να ζει κοντά σε ανθρώπους που σκότωσαν τον πατέρα της.

¹ Ντίνα Τακάρη, *Η γυναίκα από την αρχαιότητα ως την τεχνολογική επανάσταση*, Αθήνα 1984, 37.

² Rismag Gordeziani, *Greek Civilization*, I (In Georgian), Tbilisi 1988, 28-37.

³ Ντίνα Τακάρη, *ό.π.*, 43.

Στα τέλη του 5^{ου} και στις αρχές του 4^{ου} αιώνα αρχίζει να αναπτύσσεται ένα αληθινό γυναικείο κίνημα, που μπορούμε να πούμε ότι ήταν η αρχή μιας φεμινιστικής κίνησης. Για τον Αριστοφάνη, κωμωδιογράφο της αρχαίας κωμωδίας, ο φεμινισμός ταυτιζόταν με την καταστροφή της οικογένειας και των δημοκρατικών δομών.⁴ Τη στάση του απέναντι στο γυναικείο αυτό κίνημα – τη γυναικοκρατία – ο Αριστοφάνης την παρουσίασε στα δύο έργα του: *Λυσιπράτη* και *Εκκλησιάζουσες*.

Ο Πλάτων θεωρούσε ότι οι γυναίκες έπρεπε να έχουν τα ίδια δικαιώματα με τους άντρες. Στην *Πολιτεία* αναφέρεται ότι οι γυναίκες μπορούν να ασχοληθούν με τις ίδιες δουλειές που κάνουν οι άντρες.⁵

Μετά την άλωση της Πόλης από τους Τούρκους, η θέση της γυναίκας έγινε πολύ χειρότερη από ό,τι ήταν πριν. Περιορίστηκαν τα δικαιώματά της. Όμως υπήρχαν γυναίκες που μαζί με τους άντρες πολεμούσαν εναντίον των Τούρκων, όπως για παράδειγμα η ηρωίδα της Λήμνου, η Μαρούλα, που με το θάρρος της έσωσε το νησί της από την πολιορκία του Σουλεϊμάν Πασά το 1478. Όταν η Μαρούλα είδε τον πατέρα της να πέφτει και τους συντρόφους να λυγίζουν, άρπαξε την ασπίδα και το ξίφος του νεκρού πατέρα της και αντιστάθηκε μαζί με τους συμπατριώτες της. Ο εθνικός ποιητής Κωστής Παλαμάς της αφιέρωσε το ποίημα *Η κόρη της Λήμνου*, όπου εξυμνεί τον ηρωισμό της.

Η Μάρω, το αρχοντικό κορμί, της Λήμνου η κόρη
ξέρεις, πως μόλις άψυχο της φέραν το κορμί του,
επήρε την ασπίδα του κι εζώσθη το σπαθί του, [...]
Νεράιδα άλλοι την έλεγαν και άλλοι Παναγία
κι όλοι Θεού ευλογία.⁶

Το γυναικείο ζήτημα απασχολούσε σε μεγάλο βαθμό τη ελληνική κοινωνία του 19^{ου} αιώνα. Αυτό φαινόταν στην καθημερινή ζωή και στη λογοτεχνία. Οι έλληνες συγγραφείς ενδιαφέρονταν περισσότερο γι' αυτό το ζήτημα. Μαζί με άλλα επίκαιρα και κρίσιμα θέματα αρχίζουν να καλλιεργούν τα θέματα που αφορούσαν το οικιακό περιβάλλον, την οικογένεια και τις γυναίκες. Δεν είναι τυχαίο ότι το περιοδικό της γενιάς του '80 εκδίδεται με τον τίτλο *Εστία*.

Ο ίδιος ο Ψυχάρης σε ένα γράμμα του προς τον Α. Παπαντόπουλο έγραφε ότι ο δρόμος των αντρών θα είναι άδειος, αν δε θα τους ακολουθήσουν οι γυναίκες.⁷

Το 19^ο-20^ο αιώνα οι έλληνες συγγραφείς στα έργα τους κατηγορούν την ελληνική κοινωνία για την ταπεινωτική συμπεριφορά προς τις γυναίκες. Η θέση των γυναικών στις ελληνικές οικογένειες ήταν πραγματικά πολύ δύσκολη έως ανυπόφορη. Πολύ συχνά γίνονταν θύματα της βίας από την πλευρά των πατέρων και των αδελφών τους. Όλα αυτά τα προβλήματα ανάγκασαν τους έλληνες συγγραφείς να ασχοληθούν περισσότερο με το γυναικείο ζήτημα στα έργα τους. Από αυτή την άποψη πολύ ενδιαφέρον είναι το έργο του Γρηγόριου Ξενόπουλου, ο οποίος στα κείμενά του ασχολείται με το θέμα αυτό και δημιουργεί ενδιαφέρουσες γυναικείες μορφές. Εμείς θα ξεχωρίζαμε το έργο του *Η τρίμοφη γυναίκα*, που, κατά τη γνώμη μας, απηχεί την ελληνική φεμινιστική κίνηση. Η πρωταγωνίστρια, η Νίτσα, σπούδαζε στην Ελβετία και μετά το γυρισμό της στην Ελλάδα αντιμετωπίζει πολλά προβλήματα. Η ελευθερία με την οποία ζούσε στην Ευρώπη περιορίστηκε εντελώς από την οικογένειά της και η κοπέλα εναντιώνεται όχι μόνο στο οικογενειακό της περιβάλλον, αλλά και σε όλη την ελληνική κοινωνία.⁸

Εδώ πρέπει να αναφερθεί το γνωστό έργο του Ανδρέα Καρκαβίτσα *Η Λυγερή*, που πρώτη φορά εκδόθηκε το 1890. Και εδώ η ηρωίδα, η Ανθή, γίνεται θύμα της οικογένειάς της, όταν, εναντίον της θέλησής της, ο πάτερας της βρίσκει το γαμπρό και την παντρεύει.⁹

⁴ Ντίνα Τακάρη, ό.π, 46.

⁵ Πλάτωνος, *Πολιτεία*, V, 455d.

⁶ Κωστής Παλαμάς, *Άπαντα*, τ. I, εκδ. Μπίρης, Αθήνα, 1972, 36-45.

⁷ Τατιάνα Σταύρου, «Η Φιλολογική Ηχώ και η εποχή της», *Νέα Εστία*, τχ. 511, 1948, 24.

⁸ *Η παλαιότερη πεζογραφία μας, 1900-1914*, τ. Θ', εκδ. Σοκόλη, Αθήνα 1997, 314-318.

⁹ Maria Anastassopoulou, „Feminist discourse and literary representation in turn of the century Greece: Kallirrhoe Siganoou-Parren's”, *The Books of down*, J.M.G.S., 15i, 1997, 1-28.

Όμως πιο έντονα με το το γυναικείο ζήτημα ασχολήθηκε ο αντιπρόσωπος της Γενιάς του '30 Μ. Καραγάτσης, που αφιέρωσε μια σειρά μυθιστορημάτων σ' αυτό το θέμα (*Μεγάλη χίμαιρα*, *Γιούγκερμαν*, *Το 10* και άλλα). Σ' αυτά τα έργα ο Καραγάτσης κατηγορεί και κατακρίνει την ελληνική κοινωνία του 20^{ου} αιώνα. Το χαρακτηριστικό των γυναικείων μορφών του, αυτό που τις ξεχωρίζει από άλλες γυναικείες μορφές της ελληνικής λογοτεχνίας, είναι ο ελεύθερος και ανυπόταχτος χαρακτήρας τους. Οι γυναίκες του αγωνίζονται να απελευθερωθούν από τους ηθικούς περιορισμούς και να αποκτήσουν ισότιμη κοινωνική θέση. Δημιουργώντας τις χειραφετημένες γυναικείες μορφές, ο Καραγάτσης ανταποκρίνεται στο φεμινιστικό κίνημα που αναπτυσσόταν στην Ελλάδα του 20^{ου} αιώνα και προκαλεί την ελληνική κοινωνία να ξεριζώσει παλιές και παραμορφωμένες παραδόσεις. Απασχόληση των γυναικών, ισότιμη κοινωνική θέση, μόρφωση, πορνεία – είναι τα προβλήματα, για τα οποία ο Καραγάτσης συζητά πολύ φανερά και με αυτό τον τρόπο διακηρύσσει τις βασικές απαιτήσεις των ελληνίδων φεμινιστριών. Το έργο του Καραγάτση δεν είναι αξιοσημείωτο μόνο για τις φροϋδικές θέσεις αλλά και για τη ρεαλιστική περιγραφή της ελληνικής αστικής τάξης του 20ού αιώνα και την ανάπτυξη του γυναικείου ζητήματος στα ελληνικά γράμματα.

Σχετικά με το γυναικείο ζήτημα δεν μπορούμε να μην αναφέρουμε τον Κοσμά Πολίτη, με τα μυθιστορήματά του *Λεμονοδάσος*, *Εκάτη* και τις νουβέλες του *Τρεις γυναίκες*, όπως και τον Στράτη Μυριβήλη, με τα έργα του *Η δασκάλα με τα χρυσά μάτια* και *Η Παναγιά η Γοργόνα*, και άλλους συγγραφείς που πονούσαν για το πρόβλημα και το συζητούσαν μέσα από τα έργα τους.

Παρόλο που η γεωργιανή κοινωνία περισσότερο είχε πατριαρχικό χαρακτήρα, το «υπομόχλιο», το στήριγμα της οικογένειας πάντα ήταν γυναίκα. Γι' αυτό στη γεωργιανή κοινωνία ποτέ δεν εμφανίστηκε τόσο κρίσιμα η ανάγκη του Φεμινισμού. Κατά την διάρκεια της ιστορίας της Γεωργίας, η γυναίκα και το μαντίλι της πάντα ήταν τα σύμβολα της ειρήνης και της συγκατάθεσης. Από αυτή την άποψη πολύ ενδιαφέρουσα είναι η δομή των σύνθετων λέξεων της γεωργιανής γλώσσας: *ϱδ-δδϱ* (αδελφός-αδελφή), *ϱϱϱ-θϱθϱ* (μητέρα-πατέρα), *ϱϱϱ-ϱϱϱϱ* (κορίτσι-αγόρι), *ϱϱϱϱθϱθϱ* (γη-μητέρα γη), *ϱϱϱϱϱϱϱϱϱ* (πρωτεύουσα / μητέρα πόλη), *ϱϱϱϱϱϱ* (μητρική γλώσσα), *ϱϱϱϱθϱθϱ* (στηλοβάτης) κτλ., όπου το πρώτο συνθετικό παρουσιάζουν τα θηλυκά. Εξαίρεση αποτελεί μόνο μία λέξη *θϱϱϱϱ-θϱθϱθϱθϱθϱ* (γαμπρός-νύφη), που σημαίνει ότι ο άντρας μόνο την ημέρα του γάμου του είχε προτεραιότητα, αφού από την επόμενη το ζευγάρι γινόταν *θϱϱϱ-ϱϱθϱθϱ* (γυναίκα-άντρας / αντρόγυνο).

Πληροφορίες για τις αρχαίες γεωργιανές γυναίκες βρίσκουμε ακόμα και στα κείμενα των αρχαίων ελλήνων συγγραφέων: Μήδεια, Κίρκη, Πασιφάη είναι οι πρώτες Γεωργιανές που είχαν συνδέσει την Κολχίδα (Δυτική Γεωργία) με το δυτικό κόσμο.

Στη γεωργιανή λογοτεχνία το γυναικείο ζήτημα αναπτύχθηκε ήδη από τον 5^ο αιώνα. Στο πρώτο γραπτό γεωργιανό έργο, *Το μαρτύριο της Σουσανίκ*, ο Ιακώβ Τσουρταβέλι μας παρουσιάζει μια βασίλισσα ανεξάρτητη, χειραφετημένη, πολεμίστρια, η οποία υπερασπιζόμενη το Χριστιανισμό πολεμάει για την ανεξαρτησία της χώρας της και τελικά θυσιάζεται. Η Σουσανίκ ξέρει πολύ καλά ότι την Ημέρα της Δευτέρας Παρουσίας ο άντρας και η γυναίκα θα παρουσιαστούν ισότιμα μπροστά στο Θεό. Η βασίλισσα σκέφτεται πολύ προοδευτικά και παρόλο που έχει συνειδητοποιήσει πολύ καλά τα κοινωνικά της δικαιώματα, περιμένει τη δικαιοσύνη στα επουράνια: «Θα δικαστούμε ο Βαρκσέν Πιτιάκς [...] εκεί που δεν υπάρχουν διακρίσεις ανάμεσα στους άντρες και στις γυναίκες, εκεί που θα μπορέσουμε και οι δυο μας να πούμε το σωστό λόγο μπροστά στο Θεό».¹⁰

Ο 12^{ος} αιώνας, η εποχή της βασιλείας της Βασίλισσας Ταμάρας, δίκαια θεωρείται ως Χρυσός αιώνας της Φεουδαρχικής Γεωργίας και αυτό οφείλεται στην προσωπικότητά της. Στη Βασιλική Αυλή της έδρασαν γνωστές γεωργιανές γυναίκες, όπως η Χβασάκ Τσοκάλι και η Κραβάι Τζακέλι. Και για αυτό το λόγο το πιο σημαντικό λογοτεχνικό έργο του 12^{ου} αιώνα, *Ο Ανδρειωμένος με τη δορά της Τίγρης*, του διάσημου γεωργιανού ποιητή Σωτά Ρουσταβέλι, παρουσιάζει μια παλέτα με ωραίες γυναικείες μορφές και διακηρύσσει την ισότητα των δύο φύλων με το γνωστό γνωμικό του: «Σκύμνος λεονταριού δεν υστερεί σε τίποτα είτε είναι

¹⁰ Ιακώβ Τσουρταβέλι, *Το μαρτύριο της Σουσανίκ* (στα Γεωργιανά), XVI.

θηλυκό, είτε αρσενικό».¹¹ Η Τινατίν, η Νεστάν-Νταρετζάν, η Φατμάν-Χατούν, η Ασμάτ είναι γυναίκες που εκτός από την ομορφιά και την καλοσύνη τους είναι και σοφές, φιλότιμες, έξυπνες, γεμάτες πατριωτισμό. Μαζί με τους άντρες είναι πρωταγωνίστριες, παίρνουν μέρος και σε πολιτικά ζητήματα και εμπνέουν τους πρωταγωνιστές να κάνουν κατορθώματα.

Η γεωργιανή λογοτεχνία του 19ου-20ού αιώνα που περισσότερο είχε πατριωτικό και απελευθερωτικό χαρακτήρα, ανέπτυξε και τα θέματα τα οποία ήταν επίκαιρα στην Ευρώπη αυτής της περιόδου. Εδώ πρέπει να αναφερθεί το έργο του μεγάλου γεωργιανού συγγραφέα Ιλιά Τσαβτσαβάτζε *Η χήρα του Οτάρ*, όπου ο συγγραφέας δημιουργεί μια μορφή της δυνατής και ανυπόταχτης χήρας, την οποία όλοι γνωρίζουν και όλοι την εκτιμούν. «Γιατί αυτός ο βλάκας ο Γκόγκια είναι καλύτερος από μένα! Αν του ταιριάζουν σκαπάνη και δικέλλα ούτε εγώ δεν είμαι ανίκανη! Τι να κάνουμε τώρα, αν αυτός είναι άντρας κι εγώ γυναίκα. Αυτός δεν είναι ο λόγος για να είναι πιο μπροστά από μένα»¹², λέει η χήρα. Με αυτά τα λόγια της ηρωίδας του ο Τσαβτσαβάτζε δείχνει την στάση του απέναντι στο γυναικείο ζήτημα που στάθηκε τόσο κρίσιμο τόσο για τη δυτική όσο και την γεωργιανή κοινωνία του 20^{ου} αιώνα.

Ακόμα και ο Βαζά-Πσαβέλα δεν μένει αδιάφορος απέναντι σ' αυτό το πρόβλημα και σε ένα γνωστό του ποίημα, *Φιλοξενούμενος και οικοδοεσπότης*, η πρωταγωνίστρια Αγάζα και ο άντρας της, ο Τζοκόλα, αντιστέκονται σε απόφαση της κοινότητάς τους και τελικά της εναντιώνονται. Δεν μπορούμε να μην αναφέρουμε ένα άλλο ποίημα του Βαζά-Πσαβέλα με τίτλο *Μπαχτριόνι* και την ηρωίδα Λέλα Πματσέλι. Οι Τάταροι της είχαν σκοτώσει τους αδελφούς και είχαν τη μητέρα της φυλακισμένη στο κάστρο Μπαχτριόνι. Η κοπέλα θέλει να πάει με το γεωργιανό στρατό, για να εκδικηθεί τους εχθρούς για το θάνατο των αδελφών της:

Δεν με έχετε καταλάβει; Τότε θα σας το πω ανοιχτά:
διψώ τον πόλεμο με τους Τάταρους,
θέλω να εκδικηθώ για τα έργα που πράξανε [...]
Γιατί παραξενευτήκατε, Πσάβοι και Χεβσούροι,
με απορρίπτετε επειδή είμαι γυναίκα;¹³

Ενδιαφέρουσα λογοτεχνική μορφή είναι η πρωταγωνίστρια του μυθιστορήματος *Το δεξί χέρι του Πρωτομάστορα* του Γκαμσαχούρντια Σορένα Κολονκελίτζε. Η μορφή της Σορένας κατέχει μια ξεχωριστή θέση ανάμεσα σε άλλες γυναικείες μορφές του συγγραφέα. Παρόλη την ομορφιά και τη θηλυκότητά της, η Σορένα έχει πολύ δυνατό, γενναίο και αντάρτικο χαρακτήρα. Όταν ο βασιλιάς έκαψε τα μάτια του πατέρα της, η Σορένα αποφάσισε να τον εκδικηθεί: «Είμαι γυναίκα, όμως δεν θα συγχωρέσω ούτε το βασιλιά που έκαψε τα μάτια του πατέρα μου. Μην αρχίσετε τον ξεσηκωμό χωρίς εμένα. Στη γιορτή του Αγίου Γεωργίου θα είμαι στο Κβετάρι»¹⁴, λέει η Σορένα στους αντάρτες.

Τα έργα *Η θεία Ασμάτ* του Γκριγκόλ Τσερετέλι, *Επαρχιακές εικόνες* του Νίκο Λορτικιπανίτζε και πολλά άλλα αφιερώνονται στα ζητήματα της κοινωνικής ανισότητας των δύο φύλων. Η ανάλυσή τους δύσκολα θα μπορούσε να περιληφθεί σε ένα άρθρο.

Η ανισότητα των δύο φύλων απασχολούσε και τους γεωργιανούς συγγραφείς που προσπαθούσαν να σπάσουν τα παλιά στερεότυπα, κατά τα οποία οι γυναίκες, οικονομικά και κοινωνικά, ήταν εξαρτημένες από τους άντρες. Όμως αυτό το ζήτημα δεν ήταν τόσο κρίσιμο όσο το βλέπουμε στον ελληνικό χώρο. Οι γεωργιανοί συγγραφείς ενδιαφέρονται περισσότερο για τη δραστηριοποίηση των γυναικών στην κοινωνική ζωή παρά για την περιγραφή της επισφαλούς και δύσκολης θέσης τους μέσα στην οικογένεια και την κοινωνία.

Συνοψίζοντας, μπορούμε να πούμε με σιγουριά ότι το γυναικείο ζήτημα αντικατοπτρίζεται διαφορετικά στη γεωργιανή και στην ελληνική λογοτεχνία. Απασχόλησε, ωστόσο, και τις δύο κοινωνίες όχι μόνο κατά το 19^ο και τον 20^ο αιώνα, αλλά γνώρισε μια μακρόχρονη παράδοση.

¹¹ Σωτά Ρουσταβέλι, *Ο Αντρειωμένος με τη δορά της τίγρης* (στα Γεωργιανά), 39.

¹² Ιλιά Τσαβτσαβάτζε, *Η χήρα του Οτάρ*, (στα Γεωργιανά), Τσέμι Σαούντζε, τ. 7, 305.

¹³ Βαζά-Πσαβέλα, *Μπαχτριόνι, Ποιήματα* (στα Γεωργιανά), Τιφλίδα 1990, 179.

¹⁴ Κωνσταντίνε Γκαμσαχούρντια, *Το δεξί χέρι του Πρωτομάστορα* (στα Γεωργιανά), Ρτσεούλι Τχζουλεμπάνι, τ. 2, 663.